

2. Качмар О. В. Агресія як соціальний феномен. *Нова парадигма*. Випуск 125. Соціологія. С. 197–205.
3. Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України : монографія. К. : Талком, 2018. 240 с.
4. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Старобільськ, 2021. 44 с.

Саух Петро Юрійович,

*доктор філософських наук,
професор, дійсний член (академік)
НАПН України, академік-секретар
Відділення вищої освіти НАПН України*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРОВІДНИХ ТРЕНДІВ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Критичне мислення та освітній процес, побудований на його імперативах, в останні десять років став основою освітніх реформ у провідних країнах Європи. Як відомо, ця педагогічна новація прийшла в Європу зі США, де вона почала активно впроваджуватися в другій половині минулого століття і пов'язана з ім'ям професора Колумбійського університету Метью Ліпмана, який спираючись на ідеї відомого американського філософа і педагога Дж. Дьюї у 1987 році заснував Інститут Критичного мислення при Монтклерському коледжі (США) [1]. Завдяки просвітницькій діяльності цього інституту ідея критичного мислення поширилася не лише в Америці, а й в інших країнах світу. Від самого початку концепція критичного мислення виступала дієвим інструментом удосконалення традиційного практичного мислення, яке вже не задовольняло швидкозмінні трансформації нового інформаційного суспільства й детермінувала вдосконалення не лише техніки та технологій, але й самої людини і, передусім, її мислення. У цій концепції метою освіти стає людина, яка не просто оволоділа певною сукупністю знань, а є творчою, самостійною, вільною

особистістю, здатною до саморозвитку та засвоєння потрібних у житті знань, умінь і навичок.

Сьогодні критичне мислення оголошується однією із основних навичок XXI століття. Воно стоїть на чолі сучасної системи компетенцій «4 К» разом з креативністю, комунікацією та координацією, яка є популярною у всьому світі й з 2015 року входить в дослідження PISA. На цьому акцентували не лише учасники Всесвітнього економічного форуму в Давосі у 2016 році, визначивши критичне мислення найактуальнішою навичкою, необхідною для успішної кар'єри, а й представники аналогічного форуму 2020 року, на якому в доповіді «The Future of jobs 2020» (Майбутнє робочих місць 2020) прогнозують, що в 2025 році серед найбільш затребуваних навичок буде саме здатність аналітично й критично мислити. Звісно, справа не в тому, яке саме місце (четверте, друге чи перше) відводять міжнародні експерти критичному мисленню серед актуальних навичок, а в тому, що нинішня ситуація вимагає такого типу мислення для вирішення неординарних проблем, пов'язаних із прискоренням технологічних, соціальних, організаційних змін та посиленням їх ризикової складової. В умовах четвертої індустріальної революції (industry 4.0), коли постають реальні проблеми, які неможливо вирішити за допомогою наявних знань та умінь, виникає гостра потреба в нових стратегіях, принципах та процедурах критичного мислення. Й що цікаво, це ще не вершина, де зростатиме потреба в критичному мисленні.

Сучасне міжнародне експертне середовище переконливо доводить, що вміння критично мислити забезпечує ефективність науково-технічного та суспільного прогресу і виступає запорукою демократії, а освіта в його розвитку має відігравати вирішальну роль. Критичне мислення, на його переконання, детермінує самостійні і відповідальні дії людини, спонукає до формулювання обґрунтованих висновків і оцінок та прийняття рішень, сприяє її постійному самовдосконаленню. Особливо актуалізують проблему розвитку критичного мислення емерджентність системи змін глобального інформаційного суспільства, становлення смарт-економіки в епоху діджиталізації, бар'єрів та ризиків її розвитку, які вимагають випереджувальних знань і дій.

Невипадково розвиток критичного мислення стає сьогодні одним із провідних трендів і наскрізних завдань освітнього процесу. Й Україна тут не є винятком. Ця проблема зайняла нині особливе

місце у вітчизняній науково-педагогічній діяльності не лише філософів, психологів, педагогів-теоретиків, а й безпосередньо тих фахівців, які забезпечують навчально-виховний процес у закладах освіти. Їй присвячують дисертаційні дослідження, монографії, статті, розробляють спецкурси, моделюють спеціальні уроки тощо, в яких критичне мислення розглядається як особливий науковий підхід до розв'язання широкого кола проблем як професійних, так й чисто життєвих.

Однак, якщо бути чесним перед самим собою, нерідко ця проблема набуває у нас не лише кон'юнктурного характеру, а й розглядається в теорії і практиці спрощено та зводиться до рекомендацій і рецептурних приписів, які нерідко спотворюють природу й сутність критичного мислення. Як зазначає С. Терно в промовистій статті «Світ критичного мислення: образ та мімікрія», у вітчизняній педагогічній практиці, зокрема, має місце тяжіння «до яскравого антуражу з вихолощенням проблемності» у навчанні та повна «плутанина в інструментах», які забезпечують розвиток критичного мислення. Відтак, констатує автор, усе це «призводить до спотворення зазначеної педагогічної новації до невпізнання» [2, 38].

Незважаючи на певну категоричність цієї думки, доля правди в ній є. Якщо говорити відверто, деякі нинішні «агенти освітніх змін», смакуючи розкрученим брендом критичного мислення, нерідко прикривають вульгаризовані чи суто кон'юнктурні ідеї або навіть повчання, котрі спотворюють сутність критичного мислення. У педагогічній практиці справді, *по-перше*, нерідко не враховується складність феномену критичного мислення, яке виступає не просто антиподом догматичного (шаблонного), а є мисленням «високого рівня» (М. Ліпман), що поєднує критичність, аналітичність і творчість думки. Воно включає в себе синтетичне й аналітичне, репродуктивне й продуктивне, теоретичне й практичне мислення. Це означає, що у вихованні критичного мислення не може бути лінійного підходу, а відтак єдино правильного розуміння методики навчання мислити критично. Тим паче, ця методика не може бути замкненою на структурі віртуального уроку, а має реалізовуватися в дискурсі усіх, без виключення, предметів навчального процесу й стосуватися кожного педагога. *По-друге*, слід враховувати й те, що складність критичного мислення полягає ще й у тому, що воно має два синергійно пронизаних виміри: афективний, котрий пов'яза-

ний із природною допитливістю дитини, жагою до аргументованої інформації та когнітивний, який реалізується за раціональним алгоритмом у безпосередньому навчальному процесі. Якщо перший із них, пов'язаний із природними задатками дитини, її дивергентним мисленням і здійснюється шляхом виховання дитини з раннього віку, то другий реалізується в процесі рефлексивної парадигми навчальної практики в школі, університеті, й загалом, протягом життя людини. *По-третє*, потрібно зважати й на те, що метою розвитку критичного мислення є не лише продукування ефективних проривних ідей та дій людини у вирішенні наукових, технологічних, підприємницьких завдань, а й утвердження основ демократичного способу життя, уміння переконливо аргументувати власну позицію в процесі обговорення оригінальних соціальних проектів та здатності протистояти різним формам несанкціонованого втручання в особисте життя й тенденціям маніпулювання людською свідомістю. Уміння сумніватися, перевіряти почуте або прочитане, відсіювати неправдиву інформацію виступає, так би мовити, ефективним засобом «інтелектуальної гігієни». Усе це є особливо важливим у тих ситуаціях, коли потужний розвиток медіа та інформаційних технологій стирає відмінності між правдою й вигадкою.

Це означає, що проблема розвитку критичного мислення у навчально-виховному процесі є не такою простою, як це здається на перший погляд, та вимагає не лише поглибленого розуміння феномену критичного мислення але й визначення технології його формування, пов'язаною з концепцією проблемного навчання в дискурсі експоненційних технологій та невпинного інформаційного буму й політики постправди в суспільних системах [3].

ЛІТЕРАТУРА

---

1. Lipman M. Critical Thinking: What can it be? / Matthew Lipman. — Institute of Critical Thinking. Resource Publication, 1988. — Series 1. — № 1. — 12 p.
2. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія // Історія в сучасній школі. — 2012. — № 7–8. — С. 7–8.
3. Roberts David. Post-truth politics [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://grist.org/article/2010-03-30/post-truth-politics/>.